

КНИГА ВАСИЛЯ БАРКИ "ПРАВДА КОБЗАРЯ": ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Тарас Шевченко, безперечно, належить до кола всесвітніх геніїв, увага й цікавість до творчості яких ніколи не згасала й, вочевидь, не згасне. Важко однозначно пояснити цей феномен магнетизму Шевченкового слова, до якого звертається кожне покоління українців з бажанням перечитати, переосмислити, знайти щось не знайдене попередниками. Очевидно, Шевченкова муза є вічною, бо торкається вона вічних проблем: основ життя, таємниць душі людської, вічної глибинної правди Всесвіту й серця. Правда – саме це ключове слово вибрав для назви своєї роботи про Т.Шевченка Василь Барка. Книга "Правда Кобзаря" видається нам органічною складовою релігійної есеїстики Василя Барки як цікавого цілісного феномена.

Будь-яке звернення критика до постаті певного письменника є частково і зверненням до себе, але якщо говорити про есеїстику, то подібна настанова є визначальною: через аналізовану постать чи літературний твір автор вповідає в першу чергу своє власне "Я", подає свій погляд на світ, самоідентифікується. Літературно-критичну прозу Василя Барки, вважаємо, можна розглядати як есеїстичну. Їй притаманні основні ознаки цього жанру: виразно індивідуалізоване, не обов'язково вичерпне, потрактування теми, спрямованість на саморозкриття і самовизначення особистості, синкретичне поєднання складових різних форм свідомості (релігії, мистецтва, філософії, політики, етики), яскрава образність. Есеїстика українського митця належить до серйозного, так званого філософського, різновиду жанру. Попри позірну тематичну різновекторність робіт Барки, їхня ідейна, духовна наснаженість однакова: письменник захоплено стверджує абсолютну цінність постулатів християнства і розробляє концепцію творчості як Божого покликання. Поезія, як і релігія, переконаний автор, промовляє до сфери серця, її можна відчуті лише внутрішнім, душевним, слухом. Творчість – Боже покликання, інспірація, прозирання й прочування вищої істини. Тому за справжню Василь Барка визнає лише поезію серця, просвітлену Духом, а не поезію розуму. Зразком першої – справжньої – поезії митець вважає творчість Г.Сковороди, Данте, Гете, Т.Шевченка, раннього П.Тичини.

Творчість Т.Шевченка для Василя Барки – високий зразок істинного мистецтва, сила якого – від Духа. Саме в цьому – правда Кобзаря. Мотив-образ правди – центральний у роботі В.Барки про Т.Шевченка [2]. Його окремі варіації (правда серця матері, викривальна правда поезій Шевченка, вільне і правдиве поетичне слово) приведені до центрального інваріанту: Т.Шевченко – "співець християнської правди" [2, 16]; "Шевченко – учень Біблії: від неї в нього полум'яний патос правди і непохитна вірність їй" [2, 49]. Апофеозом цієї думки для Барки виступає Шевченкова метафора "сонце правди" як свідчення

богоданості правди. Правді (християнському духу "братолюбія") в книзі протиставлена неправда, втрата серця, ненависть як засадничі моменти російського "імперства", тиранства позачасового і сучасного Барці радянського. Думку про Шевченкову християнську правду автор книги послідовно й переконливо намагається довести, цитуючи рядки поезій і поем "Кобзаря", наголошуючи на частоті звертань поета до Бога і, головне, на просвітленому духові любові до ближнього, яким наповнена його лірика. Попри окремі контроверсійні рядки, "Кобзар", на думку Василя Барки – "творча цілість, віра в єдиного Бога Вседержителя...віра всього життя Шевченкового" [2, 24]. Виділяємо слова "цілість", "всього". Взагалі основним у літературно-критичному аналізі (власне, у Барки це є не традиційний аналіз із обов'язковим відзначенням сюжетів, тем, мотивів тощо, а скоріше вслуховування в гармонійну тональність настрою твору, відчуття-переживання його духу, пошук-утвердження його істини) письменник виразно постулює принцип цілісності (—цілості") художнього твору. Барчина —цілість" – це дещо інше, ніж логічно пояснювана взаємозалежність змісту й форми, це – вияв вершинної природності мистецького твору, яку не витлумачиш раціонально, а радше збагнеш інтуїтивно. —Крім того, що поезія виражається через тропайчні, ритміко-синтаксичні чи евфонічні та інші складники, вона знаходить собі найглибший вираз – через органічну єдність: через повний склад і образ, коли їх виконано з любов'ю. Тоді народжується душа твору, його глибинна поезія... Дар —цілісного" вираження в поезії – особливо чарівний," – такими рядками письменник характеризує Шевченкову лірику, що є яскравим прикладом у світовому мистецтві —цілості", а тому й —зворушливості, ясної правди, сердечної світлості" [1, 16–17].

—Цілістю" дихає той художній твір, що обдаровує відчуттям повної і чудесної вселенної, вимережує в дивних образах картину цілого світу Божого, відкриває очі серцець людських, віддзеркалюючи космос (у єдності, за Сковородою, мікро- , макрокосмів і світу символів). Лише справжнє мистецтво, з відчуттям цілості світу, здатне підтримати чи відновити в людині її —повний духовний образ" [1, 22], що часто руйнується як такий в умовах раціоналістичного суспільства, базованого на матеріалістичних засадах. Такою постає у сприйнятті Василя Барки лірика Тараса Шевченка.

Книга "Правда Кобзаря" вийшла у видавництві "Пролог" 1961 року. В сучасній Україні вона була перевидана (у факсимільному варіанті) лише один раз – у 2002 році (Рівне, видавництво "Просвіта") з післямовою Ярослава Поліщука. Його стаття "Від правди до істини Шевченка" стала, по суті, єдиною розвідкою про Барчину рецепцію Шевченка [5]. Вчений зазначив, що потужним двигуном аналізованої праці став полемічний пафос її автора, який намагався розвінчати неправдиві радянські міфи про Т. Шевченка. Один з провідних мотивів

книги В.Барки – "визволення Шевченка" (розділом саме під такою назвою відкривається робота). Визволення творчості поета від облудних, сфальшованих ідеологічних стереотипів радянського літературознавства. В. Барка, схильний до використання яскравих, зримих образів-алегорій, на перших сторінках праці вводить цей мотив розповіддю про знайдені останки двох святих, що були заховані в бронзових бюстах римських воїнів. Мета письменника – зняти з Шевченкової музи "бронзові личини", "бронзові наліпки", показати штучність "бронзового міфу" про Шевченка–атеїста і революціонера, відкрити правдиве християнське сяйво його лірики. У 1961 році, коли відзначалося сторіччя смерті Т. Шевченка, це було надзвичайно актуально. Дійсно, можна назвати книгу Василя Барки своєрідним публіцистичним есе, бо на фоні наукового і художнього стилів виразно превалює публіцистичний, з його емоційністю, полемічністю, інтересом до сфери політики і громадських проблем. Василь Барка, обстоюючи думку про безсумнівну релігійність Т.Шевченка, пристрасно заперечує фальсифікаторські твердження радянської науки про атеїзм його творчості, розвінчує один за одним ідеологічні міфи, на кшталт

—Шевченко – учень Добролюбова і Чернишевського". О. Забужко цілком справедливо називає цю книжку —єдиною системною

—контрпропагандивною", виціленою проти канонічних догматів сталінського шевченкознавства, розвідкою" [3, 8]. Пропагандивний характер диктує характерний стиль, що відбивається на всіх рівнях мовної системи: використання засобів комічного, перш за все їдкої іронії та сатири; —демократизація" лексичного складу мови (розмовні конструкції, прозаїзми); емоційність (експресивні вирази, риторичні фігури); діалогізація оповіді (полеміка з уявним опонентом) та ін. Відзначені особливості і політичне звучання (викриття облудності, злочинності тоталітарної радянської системи) дозволяють визначити жанр твору як публіцистичне полемічне есе.

Яскраво ілюструє цю думку один з розділів книги "Москалізм як перший ворог" [2, 33–48.] Він починається аналізом Шевченкового ідеалу світоустрою ("і на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люде на землі"). Ідеалу протиставлена жажлива дійсність покріпаченої України, де останню свитину знімають з сиротини, де "москалі і світ Божий в пута закували". Але центральна увага автора не стільки на Шевченкових образах, скільки на тому соціальному й політичному явищі, яке засуджує Шевченко – на "духові імперськості". Тому рядки з "Кобзаря" автор продовжує цитатами Ф. Достоевського про поневолюючий характер російської імперії і численними прикладами з радянського життя, що підтверджують жажливий тиранічний характер сучасної Барці сталінської імперії. Наступний поворот есеїстичної думки автора – теза про велику різницю між представниками певної нації як особистостями та їхньою політичною організацією. Барка наголошує: у Шевченка не було ворожості у ставленні до росіян (наводить приклади з життя

поета), йому, як власне і Барці, йдеться про два різні поняття: "Москалізм як прокляття Росії і народність росіян як велика гілка, виплекана творцем" [2, 39]. Свою думку автор виявляє біблійним прикладом (історія з Йоною), посиланнями на відому працю Р. Тагора "Націоналізм" та її розділ про англійців як особистостей і як політичну націю. Ще один варіант виголошеної інваріантної тези про згубність москалізму – думка про його особливий демонічний характер (автор аналізує політичну ситуацію у Югославії та Радянському Союзі і доходить висновку, що не комунізм є основною причиною сучасного стану неправди, духовної неволі, брехні, які панують у Радянському Союзі, а, перш за все, понадчасовий імперський характер москалізму). Такі й подібні пасажі – не супутні, а центральні, поряд з постаттю Шевченка і його творами, а часом і переважаючі. Іноді текст всуціль видається схожим на політичне есе, як-от кілька сторінок в розділі "Початок перемоги", де автор подає ознаки комуністичного "самодержав'я", нумеруючи їх [2,121–124]. Власне, політика, політологія, сучасність – незмінне тло, а подекуди й передній план Барчиного полотна про Шевченка. Барка виступає, перш за все, схвильованою людиною, есеїстом, якому болить підневільне життя українського народу та сфальшований образ Шевченка в радянській науці, християнином, що прагне ствердити Вищі цінності й спрямувати читача до них, а вже лише потім літературним критиком, літературознавцем. Я. Поліщук, даючи характеристику роботі Барки, обмовляється з жалем, що літературознавчий аналіз, певні текстологічні подробиці й т. п. збагатили б роботу, але навряд чи це зауваження стосується обраного автором жанру есе – гібридного, де літературна критика поєднується зі сферою політики, релігією, реаліями буденного життя тощо.

Однак таки незаперечно, що книга В. Барки відкриває нам Шевченка-поета: його рядків, образів, мотивів багато. Особливо у центральному розділі "Кобза і сокира", поділеного на 9 підрозділів. Тут лунає голос практично одного Кобзаря. Автор щедро цитує, щоб, на відміну від радянської науки, яка, на його думку, уникає глибокого текстуального аналізу, аргументувати своє розуміння Шевченка як євангельського поета: образи сокири, помсти, кари у творах Шевченка є закономірною і логічною потребою покари зла (його вершителей), покари раптової, суворої, необхідної, але короткої, без продовження війни й насильства, після якої – мирне життя в любові та розумінні. Справжня перемога, на переконання Барки, – за неофітами, християнським духом любові.

Книга В. Барки "Правда Кобзаря" – це чергова відповідь на питання, яке є пульсуючим нервом релігійно-філософських і літературно-критичних виступів письменника: що ж таке поезія, яке її призначення, у чому суть і вічна таїна? Художній твір покликаний відбивати світло Христа, зміцнювати віру в серці, нагадувати людині про висоту її душі,

—Царство Небесне в нас самих" – стверджує В. Барка в есе "Світло поезії старовинної і сучасної" [1, 12]. І поезія Т. Шевченка, на думку критика, багата саме цим відчуттям: "... в тутешньому житті здобуток

душі для Царства, на її хресній дорозі, став найкращою темою "Кобзаря", в чисельних прикладах, як жити по-людському і по-Божому" [2, 278]. Образ Царства Небесного, прекрасний і світлий, нам даровано вже в цьому житті – в наших душах, очищених вірою, любов'ю, добром, красою, щирістю (власне, це є євангельською істиною, як зауважує О. Мень: "... вже зараз, навчає Євангеліє, у нашому недосконалому світі, Царство це присутнє, хоча й непомітно. Воно здійснюється в єднанні зі Спасителем, що переміг смерть, у заповіданні Ним жертвовної любові, у відкритості людини людині і всіх людей – Поза межньому" [4, 247]). Барка вважає, що саме мистецтво покликане допомогти відкрити браму Царства Небесного в земному житті. Людина, можливо, не усвідомлюючи, несе в собі ідею абсолюту, безкінечного, яка складає

—людську сутність. Все кінечне вона [людина] пізнає лише через досвід, безкінечне ж має в собі" [7, 144], – зазначає видатний голландський релігієзнавець К. Тіле. Поезія, згідно з концепцією Василя Барки, здатна акумулювати світло Неба і наших сердець і, випромінюючи енергію любові, нагадати нам про безкінечне в нас самих, повернути людині її істинний духовний образ, часто викривлений у дзеркалі неправди, зла, ворожості, байдужості. Звідси один із фінальних образів книги В. Барки: "Кобзар" Т. Шевченка – "скарбна вежа", "брамна вежа" [2, 271], пройшовши якою, людина очищається, віднаходить своє правдиве серце, шлях до визволення вічного.

—Поет, одержимий поезією", – назвав Василя Барку О. Тарнавський.

—Для Барки бути поетом – це самозречення, цілковитий послух отому покликанню, що властиве святцям і угодникам, це поклик Божий. Визначення поезії у Барки у релігійному світі, де Біблія – це найвищий і єдиний неперевершений поетичний твір, якому не дорівнюють ніякі твори найбільших визнаних поетів" [6, 371]. Але творчість Т. Шевченка, як і його доля, у сприйнятті В. Барки позначена "Божим перстом", Кобзар

– "учень апостолів" і пророк, що своїми творами, картинками-візіями передбачив майбутнє України. "Був – як учень апостолів, що приймали терпіння і вмирили за свою вірність Христу, за Його слово. В цілковитій відданості своїй життєвій вірі і в жертвовності для неї пройшов Шевченко земну стежку" [2, 287 – 288]. У цьому – вічна правда Кобзаря, якою вона відкрилася релігійному мислителю й поету Василеві Барці.

1. Барка В. Земля садівничих: Есеї. – БМВ, 1977; 2. Барка В. Правда Кобзаря. – Нью-Йорк, 1961; 3. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К, 1997; 4. Мень А. В пошуках істинного Христа: Євангельські мотиви в західній літературі // Інстр. література. – 1991. – № 3; 5. Поліщук Я. Від правди до істини Шевченка // В. Барка. Правда Кобзаря. – Рівне, 2002; 6. Тарнавський О. Поет, одержимий поезією // О. Тарнавський. Відоме і поза відоме. – К, 1999; 7. Тіле К. Основные принципы науки о религии // Классики мирового религиоведения: Антология. – М., 1996. – Т.1.